

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY
Sayı: 28/1 (Haziran / June 2023), 195-211

İslam'da Temel Hak ve Özgürlüklerin İlkesel Dayanakları Principles of Fundamental Rights and Freedoms in Islam

İsmail POLAT

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen
Ministry of National Education, Teacher
Kırıkkale/Türkiye

ipolat09@hotmail.com ORCID: 0000-0001-5744-7362

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 25 Mart/March 2023 Kabul Tarihi / Date Accepted: 09 Haziran/June 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2023 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Atıf / Cite as

Polat, İsmail."İslam'da Temel Hak ve Özgürlüklerin İlkesel Dayanakları". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1 (Haziran 2023), 195-211.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1270804

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İsmail Polat).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Principles of Fundamental Rights and Freedoms in Islam

Abstract: Fundamental rights and freedoms are human values, adopted by all societies. These values, whose development process is almost as long as human history, have only reached a certain level in the last few centuries, and entered the life of the individual and society. Human rights and freedoms have come to the fore in the Western World with some declarations and conventions published on various dates since the 18th century, and they have been tried to be secured. In Islam, about fifteen centuries ago, human rights and freedoms were comprehensively discussed and secured as an important part of Islamic law. In other words, Islam gave great importance to the protection and maintenance of fundamental rights and freedoms. Human rights is a topic no one can remain indifferent, regardless of their culture, understanding and belief. Indeed, it seems that even repressive regimes can no longer remain indifferent to the concept of human rights. It is an extremely important issue to examine the concept of human rights within the framework of the principles set forth by the Qur'an. When it comes to fundamental rights and freedoms in Islam, there are undoubtedly two different aspects of presenting the subject as a method for a researcher. The first is to reveal the conceptual and philosophical foundations on which the concept of human rights is based - in order to avoid misuses of meaning and content with its philosophical, moral, political and legal dimensions - and to establish a solid foundation. The second is the correct analysis of Islam's perspective on human beings and the foundations of rights. While researching this subject, we tried to examine the second dimension by considering the limitation of the article, since it would not be possible to deal with both dimensions within the limitation of one article. Accordingly, in this article, the meanings in some verses of the Qur'an regarding fundamental rights and freedoms are handled objectively with a descriptive approach, and the understanding of Islam regarding fundamental rights and freedoms is analyzed. With this study, it is aimed to determine the principle bases of fundamental rights and freedoms such as life, property, right of belief, freedom of thought and expression, privacy of private life in terms of Islam, and the following conclusions have been reached. Fundamental rights and freedoms in Islam have been comprehensively addressed and secured as an integral part of its own legal system. In terms of its nature and basis, Islam's understanding of fundamental rights and freedoms is quite different from that of other societies. Accordingly, all major people are legal personalities as beings responsible to Allah and His divine revelation, and they have equal rights and freedoms just by being human. In determining these rights, his language, religion, thought, race, color, gender, etc. things can never play a role. Thus, there is a theoretical ground in Islam that all people have equal and fundamental rights. In Islam, human rights are protected by the obligations of individuals to Allah. In the Qur'an, rights are explained in two categories: the right of Allah (*hukukullah*) and the right of the subjects (*hukukul-ibad*). The rights of Allah are the individual rights that include a number of forms of worship that aim to improve the health of the body and the soul as well as the consciousness of servitude. The rights of the subjects (*hukukul-ibâd*) are the social rights that cover the relations of human beings with other people. The control mechanism of the immunity necessary for the protection of these rights is the consciousness of being accountable to Allah in all of his actions on the Day of Judgment. This consciousness is the fundamental force that determines all the actions of believers. Rights such as the right to life, the right to property, the freedom of belief, the freedom of belief and thought, and the privacy of private life constitute some of the fundamental rights that Islam accepts for all people without exception and guarantees them as an integral part of the legal system. All these rights are absolutely inviolable and inalienable. Unless the limits set by Almighty Allah are violated, these rights are not violated by any power or authority. In this respect, Islam has considered human rights and freedoms as a part of sharia, and not as abstract moral advice with no legitimate sanction as in the Universal Declaration of Human Rights or the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

Keywords: Islam, Human, Fundamental, Rights, Freedoms

İslam'da Temel Hak ve Özgürlüklerin İlkesel Dayanakları

Öz: Temel hak ve özgürlükler bütün toplumlar tarafından benimsenen insani değerlerdir. Gelişim süreci neredeyse insanlık tarihi kadar uzun olan bu değerler, ancak son bir kaç yüzyıl içinde belli bir düzeye ulaşabilmiş, birey ve toplum hayatına girebilmiştir. İnsan hak ve özgürlükleri, Batı Dünyası'nda 18. yüzyıldan itibaren çeşitli tarihlerde yayınlanmış bazı bildiri ve sözleşmelerle gündeme gelmiş ve güvence altına alınmaya çalışılmıştır. İslam'da ise yaklaşık on beş yüzyıl önce insan hak ve özgürlükleri kapsamlı bir biçimde ele alınmış ve İslam hukukunun önemli bir parçası olarak güvence altına alınmıştır. Başka bir ifade ile İslam, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ve idamesine büyük önem vermiştir. İnsan hakları, kültür, anlayış ve inancı ne olursa olsun kimsenin ilgisiz kalamayacağı bir konudur. Nitekim bireyler kadar, baskıcı rejimlerin bile artık insan hakları kavramına kayıtsız kalamadığı görülmektedir. İnsan hakları kavramını Kur'an'ın ortaya koyduğu ilkeler çerçevesinde incelemek son derece önemli bir konudur. İslam'da temel hak ve özgürlükler denilince hiç kuşkusuz bir araştırmacı için yöntem olarak konuyu ortaya koymanın iki ayrı boyutu bulunmaktadır. İlki, insan hakları kavramının -felsefi, ahlâkî, siyasî ve hukukî boyutlarıyla anlam ve içeriğe ilişkin yanlış kullanımlardan kaçınmak üzere- dayandığı kavramsal ve felsefi temellerin ortaya konması ve sağlam bir temellendirme yapılmasıdır. İkincisi, İslâm'ın insana bakış açısının ve hakların dayanaklarının doğru tahlil edilmesidir. Bu konu irdelenirken bir makale sınırlılığı içinde her iki boyutun ele alınması zaten mümkün olamayacağı için ikinci boyutu yine makale sınırlılığını göz önünde bulundurarak irdelemeye çalıştık. Buna göre, bu makalede temel hak ve özgürlüklere ilişkin Kur'an'ın bazı ayetlerinde yer alan anlamlar, deskriptif bir yaklaşımla objektif bir biçimde ele alınmış, İslam'ın temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlayışı analiz edilmiştir. Bu çalışma ile İslam açısından hayat, mülkiyet, inanç hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, özel hayatın gizliliği gibi temel hak ve özgürlüklerin ilkesel dayanaklarının tespit edilmesi amaçlanmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır. İslâm'da temel hak ve özgürlükler, kapsamlı bir biçimde ele alınmış ve kendi hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak güvence altına alınmıştır. Mahiyeti ve dayanağı bakımından İslam'ın temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlayışı diğer toplumlardakinden oldukça farklıdır. Buna göre akıl baliğ olan tüm insanlar, Allah'a ve ilahi vahyine karşı sorumlu varlıklar olarak hukukî birer şahsiyettir ve sırf insan olmakla da eşit hak ve özgürlüklere sahiptir. Bu hakların belirlenmesinde onun dili, dini, düşüncesi, ırkı, rengi, cinsiyeti vb. şeyler asla etkili olamaz. Böylece İslam'da, bütün insanların eşit ve temel haklara sahip olduğunu içeren kuramsal bir zemin mevcuttur. İslâm'da insan hakları, kişilerin Allah'a karşı yükümlülükleriyle korunur. Kur'an'da haklar, iki kategoride açıklanır. Bunlar Allah hakkı (hukukullah) ve kul hakkı (hukukul-ibâd). Allah'ın hakkı (hukukullah), beden ve ruhun sağlığının yanı sıra insanın kulluk bilincini geliştirmeyi amaçlayan bir takım ibadet formlarını kapsayan bireysel nitelikli haklardır. Kulların hakkı (hukukul-ibâd) ise insanın diğer insanlar ile olan ilişkilerini kapsayan sosyal nitelikli haklardır. İnsanın öldükten sonra tüm ilişkilerinde Allah'a hesap verme bilinci bu hakların korunması için gerekli dokunulmazlığın kontrol mekanizmasını oluşturmaktadır. Bu bilinç, müminlerin tüm hareketlerini belirleyen temel güçtür. Hayat hakkı, mülkiyet hakkı, inanç özgürlüğü, İnanç ve düşünce özgürlüğü, özel hayatın gizliliği gibi haklar İslam'ın, istisnasız tüm insanlar için kabul ettiği ve hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak güvence altına aldığı temel hakların bir kısmını oluşturmaktadır. Bütün bu haklar, kesinlikle dokunulmaz ve devredilmez bir nitelik taşımaktadır. Yüce Allah'ın belirlemiş olduğu sınırlar ihlal edilmedikçe, hiçbir güç ve otorite tarafından bu hakların da ihlal edilmesi söz konusu değildir. Bu itibarla İslam, insan hak ve özgürlükleri, "Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi" veya "Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi"ndeki gibi hiçbir meşru yaptırım olmayan soyut ahlaki tavsiyeler şeklinde değil, şeriatın bir parçası olarak ele almıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, İnsan, Temel, Haklar, Özgürlükler.

Giriş

Günümüzde temel hak ve özgürlükler bütün toplumlar tarafından benimsenen insani değerlerdir. Gelişim süreci neredeyse insanlık tarihi kadar uzun olan bu değerler, ancak son bir kaç yüzyıl içinde belli bir düzeye ulaşabilmiş, birey ve toplum hayatına girebilmiştir. İnsan hak ve özgürlükleri, Batı Dünyası'nda 18. yüzyıldan itibaren çeşitli tarihlerde yayınlanmış bazı bildiri ve sözleşmelerle gündeme gelmiş ve güvence altına alınmaya çalışılmıştır.¹ İslam'da ise yaklaşık on beş yüzyıl önce insan hak ve özgürlükleri kapsamlı bir biçimde ele alınmış ve İslam hukukunun önemli bir parçası olarak güvence altına alınmıştır.² Başka bir ifade ile İslam, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ve idamesine büyük önem vermiştir.

İslam'da temel hak ve özgürlükler denilince hiç kuşkusuz bir araştırmacı için yöntem olarak konuyu ortaya koymanın iki ayrı boyutu bulunmaktadır. İlki, insan hakları kavramının -felsefî, ahlâkî, siyasî ve hukukî boyutlarıyla anlam ve içeriğe ilişkin yanlış kullanımlardan kaçınmak üzere dayandığı kavramsal ve felsefî temellerin ortaya konması ve sağlam bir temellendirme yapılmasıdır. İkincisi, İslâm'ın insana bakış açısının ve hakların dayanaklarının doğru tahlil edilmesidir. Bu konuyu irdelerken bir makale sınırlılığı içinde her iki boyutu ele almak zaten mümkün olamayacağı için ikinci boyutu yine makale sınırlılığını göz önünde bulundurarak irdelemeye çalıştık.

1. İslam'ın Temel Hak Ve Özgürlüklere İlişkin Anlayışı

İslam açısından bakıldığında mahiyeti ve dayanağı bakımından İslam'ın temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlayışı diğer toplumlardakinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Bunda etkili olan en önemli faktörlerden birinin İslam inancında var olan insan anlayışı olduğu söylenebilir. Buna geçmeden önce bir değerlendirme yapmak için diğer kültür ve medeniyetlerdeki insan anlayışlarına kabaca değinmekte fayda vardır.

İlkçağda Hinduizm ve Budizm gibi dinlerin etkili olduğu Çin ve Hindistan gibi medeniyetlere bakıldığında insanın, varlık içinde son derece farklı bir serüvene sahip olduğu görülmektedir. Buna göre ruhları mutlak manada ölümsüz olduğu düşünülen insanlar, ruh göçü (tenasühe) ile dünyada defalarca farklı bedenlerde ve farklı rollerle hayatlarını sürdürürler. Dahası bu inanca göre insanların önceki hayatlarından farklı yaratıklar şeklinde dirilme ihtimalleri de bulunmaktadır. Özgürlük ve eşitlik sorunsalını da bu inanç çerçevesinde ele alan Hinduizm, insanları, yöneticiler, brahmanlar (din adamları), askerler, işçiler, köleler şeklinde kastlara bölmekle adaletsiz bir sistem doğurmuştur.³

Antik Yunan'a bakıldığında özellikle toplumsal ve siyasal örgütlenme biçiminin en parlak olduğu polis (site, kent devleti) düzenin egemen olduğu bir dönemde insanların, hukuksal açıdan tüm haklara sahip yurttaşlar, sadece ticaret ve sanat hakları bulunan yabancılar ve herhangi bir hakka ve özgürlüğe sahip olmayan köleler şeklinde üç kesimden oluştuğu görülmektedir. Burada toplumun yüzde onunu oluşturan zengin yetişkin erkekler yurttaş (*vatandaş*) olarak kabul edilmektedir. Özgür ve eşit olan da sadece bunlardır. Ancak bunlar yönetme, güç kullanma ve mülkiyet gibi haklara sahiptir. Antik Yunanda kadınlar ise hiçbir zaman yurttaş olarak kabul edilmemiş, tıpkı köleler gibi kamusal-toplumsal etkinliklerde bulunamamıştır.⁴ Devletin bireyler üzerinde tam ve mutlak bir otoriteye sahip olduğu bu dönemde insanların devlete ve yurttaşlara karşı ileri sürebileceği herhangi

¹ Burada bir hususa dikkat çekmekte yarar var: Bildiri (*declaration*) veya sözleşme kanun demek değildir. Bunlar sadece birer açıklamadan ibarettir. Dolayısıyla hukukî müeyyide ile uygulanması zorunlu değildir.

² Geniş bilgi için bk. Servet Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 1987), 82-220.

³ Kivanç Ertop-Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (İstanbul: Say Dağıtım, 1985), 39-59.

⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000), 10-23.

bir hakkı da söz konusu olmamıştır.⁵ MÖ. 5 yüzyılda Antik Yunanda görülen bir takım ekonomik ve toplumsal gelişmelerle birlikte Aristokratik dünya görüşüne dayanan mitolojik anlayışa karşı aklın rolünü vurgulayan yeni bir düşünce akımı gelişmiştir. Sofist hareket olarak bilinen bu akımın etkisiyle düşünce alanında, özellikle insan hak ve özgürlükleri alanında önemli bir takım gelişmeler yaşanmıştır.⁶ Ancak Sokrates (M.Ö. 469-399), Platon (Eflatun; M.Ö. 427-348) ve Aristoteles (M.Ö. 384-322) gibi düşünürler, devletin yüceliğine, siyasal seçkinlerin önemine vurgu yapan ve bireysel hak ve özgürlükleri dışlayan görüşler ileri sürdüler ve bu bağlamda kendilerine özgü felsefi sistemler geliştirdiler.

İlkçağda önemli olan uygarlıklardan biri de Roma uygarlığıdır. Bu dönemde de (MÖ. 8-MS. 5) insanlar, tıpkı Antik Yunanda olduğu gibi yurttaşlar, yabancılar ve köleler şeklinde sınıflandırılmıştır. Hak ve özgürlüklerin belirlenmesinde Roma vatandaşlarına ayrı (*Ius Civile*) yabancılara da ayrı (*Ius Gentium*) bir hukuk sisteminin uygulandığı bu uygarlıkta kölelerin hiçbir hak ve özgürlüğü olmamıştır. Bu dönemde gelişen Stoacılık akımı (MÖ. 4-3.yy), doğal yasa fikrinden hareketle evrende bir düzenin olduğu ve tüm insanların bu düzenin birer parçası olarak bu düzenden (evrensel akıldan) pay aldığı ve bu nedenle eşit oldukları düşüncesini savunmakla önemli bir girişimde bulunmuştur. Ancak dünyayı önemsemeyen kaderci tavırları nedeniyle fikirleri gelişim gösterememiş ve mevcut eşitsizliklerin ve baskıcı rejimlerin gölgesinde kalmaya devam etmiştir.⁷

Ortaçağa gelindiğinde (MS. 5-15 yy.) güçlü bir merkezî iktidarın bulunmadığı, feodaliteye uygun bir yönetim tarzının hüküm sürdüğü Batı Avrupa'sında düşünce hayatını Hıristiyanlık inancının belirlediği söylenebilir. Neredeyse bu dönemin bütün düşünsel faaliyetlerinde sosyal, siyasal ve ekonomik projelerin merkezinde Hıristiyanlık inancının kurumsal şekli olan Papalığın ve ya ona bağlı olan kiliselerin yer aldığı görülmektedir.⁸

Bilindiği gibi yaradılışı kabul eden bir din olarak Hıristiyanlık, kalımsal olarak insanın bir ilk (asli) günahla dünyaya geldiğini kabul eder. Özellikle Yunan ve Roma hümanizmine⁹ karşı geliştirilen bu kabul insanı bir günah yığınına dönüştüren Hıristiyanlık, insanı sırf insan olduğu için suçlu olarak ilan etmiştir. Tabi bu suçun bir bedeli olmalıdır. Onlara göre bu bedel Hz. İsa'dır. Hz. İsa, insanları bu kalımsal suçun veya günahın yükünden kurtarmak için kendisini feda etmiştir.¹⁰ Böylece doğuştan suçlu ve günahkâr olan insan, Hz. İsa'nın kendini feda etmesiyle yeniden doğmuş ve bu suçun veya günahın sorumluluğundan kurtulmuştur. Hıristiyanlıktaki kurtuluş düşüncesinin özünü de bu anlayış oluşturmaktadır. Bu anlayış aynı zamanda hem insan hak ve özgürlüklerini düzenleyecek hem de yeryüzünün günahkâr krallığı ile Tanrı'nın tertemiz krallığı arasındaki uyumu sağlayacak yeni bir sosyal ve siyasal teoriyi üretme çabası sürecini de başlatmıştır.¹¹

Yeniçağda ise John Bodin (1530-1596), Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke (1632-1704) gibi belli başlı düşünürlerin kuramlarının, doğrudan insan haklarına ilişkin bazı görüşler içerdiği söylene de dile getirilen veya ima edilen hak ve özgürlüklerin hukuksal açıdan bir güvenceye sahip olduklarını söylemek gayet güç görünmektedir. Gerçekte devleti sınırlayabilecek bir şekilde kurgulanmamış olan bu hak ve özgürlükler, tamamen devletin insafına bırakılmıştır. Bu bakımdan,

⁵ Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1993), 20-21.

⁶ Murat Sarıca, *100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1999), 15.

⁷ Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, 400-404.

⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları-Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001), 233-245.

⁹ "Abartılmış bir natüralizm üzerine kurulan Yunan hümanizmi, bütün kusurlarıyla birlikte insanı tanrılaştırmıştır. Bu yüzden Grekler, tanrılarının dolandırıcılık, hırsızlık ve hile içinde birbirleri aleyhine entrikalar çeviren veya zina yapan, enest ilişkilere giren, hasetçi ve intikam peşinde koşan, saldırgan ve merhametsizce her türlü vahşeti işleyen ilahlar olarak tasvir edilmesinden rahatsızlık duymadılar. İnsan hayatını oluşturan temel unsurların birer parçası olarak bu tür davranış ve tutkuların da, mükemmellik ve erdemlilik kadar doğal olduğunu ileri sürdüler. Dolayısıyla, tanrılaştırdıkları insan tarafından her ikisi de eşit derecede estetik biçimlerini seyre, aşırı sevgiye ve öykünmeye layık görülüp ilahi olarak tasavvur edilmiştir." Bk. Gilbert Murray, (1955). *Five Stages of Greek Religion*, (Garden City, NY.: Doubleday Publisher, 1955), 65-73.

¹⁰ *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1991), Romalılara Mektup, 3:13, 24-26; 5:20-21.

¹¹ Geniş bilgi için bk. Aziz Augustinus, *The City of God*, (Massachusetts: Hendrickson Publishers 2009).

bu düşünürlerin devleti yücelten, hak ve özgürlükleri de devletin insafına bırakan bir tavır içinde oldukları rahatlıkla söylenebilir. Sözgelimi Hıristiyanlığın insanın bir ilk (asli) günahla dünyaya geldiği inancını görüşlerinin temelini alan Hobbes, insanın, aslında kötülük üzere yaratıldığını ya da insanın yaratılışının esasını kötülük oluşturduğunu kabul eder. Bu nedenle insanın bir kurtarıcıya ihtiyaç duyduğunu dile getiren Hobbes, bir yandan devleti, güvensizliğin, korkunun, belirsizliğin üstesinden gelen mutlak bir otoriteye sahip ejderha (*Leviathan*) olarak tanımlarken, öte yandan da siyasal ve sosyal gerçeği, hak ve özgürlükleri bu bağlamda şekillendirmeye çalışır. Ona göre insanlar bir sözleşme ile yetki verdikleri bu otoriteye (*Leviathan*) kayıtsız şartsız itaat etmekle yükümlüdür.¹²

Liberalizmin önemli kuramcılarında biri olarak kabul edilen John Locke da benzer sonuçlara ulaşmıştır. İnsan doğasının mükemmel olduğunu söylemekle iyimser bir tutum sergilemeye çalışan Locke, yine bu doğadan kaynaklanan bir takım sıkıntıların olduğunu ve bunların giderilebilmesi için sivil bir otoriteye ihtiyaç olduğunu savunur. Ona göre “Tanrı insanın şiddet kullanımını sınırlandırmak için hükümeti görevlendirdi, sivil hükümet doğal halin bazı olumsuz yönlerini gidermek için çok uygundur, bu doğal hal mükemmel olmasına rağmen.”¹³

Bu gibi vurgularla devlet otoritesini çok yücelten bu düşünürlerin belli bir oranda özgürlükçü bir damara sahip olduklarını söylemek mümkündür. Ancak yeterince mütalaa edildiğinde bu düşünürlerin, özellikle Hobbes ve Locke’un kuramlarının, bireyi birbirine geçmiş üç köleleşme eğilimi çemberine almakla sonuçlandığı görülmektedir. Başka bir çalışmanın konusu olarak incelenebilecek bu köleleşme eğilimlerini kısaca belirtecek olursak şunları söyleyebiliriz.

“Birinci köleleşme eğilimi varlığa ilişkin bireyci bakış açısından kaynaklanıyor. Birey, var oluşu dünyevi bir madde olarak görüyor ve arkasında bir ahiret âleminin olduğunu düşünmüyor. Bu yüzden maddi kazanımlarını kutsuyor; onlardan yararlanmayı her türlü değer üstünde bir değer olarak algılıyor. Bu maddi kazanımlarını başkalarının saldırısından korumak için, özgür iradesinin bir kısmını, devlet, organlarıyla, yürütme gücüyle sermayesini korusun diye, devlet hesabına feda ediyor.”¹⁴

“Köleleşme eğiliminin ikinci boyutu da buradan ileri geliyor. Çünkü devlet, kendisine armağan edilen bu özgürlüklerden korkunç bir otorite hapishanesi oluşturuyor. Komplike ve teknik bir yapı meydana getiriyor. Hobbes’un deyimiyle deşarj olmak için kapsamlı bir sistem oluşturuyor. Bu sayede bireyi tam anlamıyla kuşatıyor. Devletin anayasasında bireye bu özgürlük tanındığı kabul edilse de bireyin bu çemberin dışına çıkması veya onu yıkması mümkün olmuyor. Bunun sonucunda da köleleşme eğiliminin üçüncü boyutu devreye giriyor. Üç kölelik çemberi bireyin üzerine kapanıyor. Dinin temel ilkelerine ve dinsel amaçlarına karşı ortaya atılan Batı menşeli laik siyasal hukukun ortaya çıkardığı bu tür kültürel ortamlarda özgürlük kavramı oldukça abartılmıştır.”¹⁵

Öte yandan insana, insan hak ve özgürlüklerine ilişkin materyalist yaklaşımlar da farklı bir anlayışa sahiptir. Hem yaradılışı hem de ruh göçünü tamamen reddeden bu yaklaşımlara göre, insan tamamen maddî bir varlıktır ve insan hayatı doğumla başlar ölümle son bulur.

İnsan varlığına ilişkin bütün bu yaklaşımlara karşın İslam dinin temel ilkeleri ve dinsel amaçları açısından bakıldığında İslam’da bir evrensel insan kategorisi olduğu görülmektedir. Buna göre akıl baliğ olan tüm insanlar, Allah’a ve ilahi vahyine karşı sorumlu varlıklar olarak hukûkî birer şahsiyettir ve sırf insan olmakla da eşit hak ve özgürlüklere sahiptir. Bu hakların belirlenmesinde onun dili, dini, düşüncesi, ırkı, rengi, cinsiyeti vb. şeyler asla etkili değildir. Dolayısıyla İslam’da, bütün insanların eşit ve temel haklara sahip olduğunu içeren kuramsal bir zemin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kur’an’ın pek çok ayetinde yer alan anlamlar bu hususa açıkça vurgu yapmaktadır:

¹² Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2004), 92-96.

¹³ John Locke, *Second Treatise of Government*, (Indiana: Hackett Publishing Company, 1980), 11-12.

¹⁴ İsmail Polat, *İslam’da Siyasal Düşüncenin Temel Dayanakları*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 153.

¹⁵ Polat, *İslam’da Siyasal Düşüncenin Temel Dayanakları*, 153.

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının...”¹⁶

“Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur...”¹⁷

“Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız ona karşı gelmekten en çok sakınmanızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır...”¹⁸

Hız. Peygamber de bu hususa şu ifadelerle açıklık getirmektedir:

“Ey insanlar! Şunu iyi biliniz ki, Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın beyaza takva dışında bir üstünlüğü yoktur.”¹⁹

Buna karşılık diğer medeniyetlerde, yukarıda da görüldüğü gibi evrensel bir kategori olarak insanı bulmak mümkün görünmemektedir. Sözelimi Hinduizm'de insanlar, kastlara ayrılmış ve mekân açısından, ontolojik olarak birbirlerinden farklı oldukları kabul edilmektedir. Bu nedenle tüm insanların, sözelimi bir brahman ile bir paryanın aynı haklara sahip olduğunu düşünmek ve kabul etmek mümkün değildir. Benzer şekilde antik Yunan, Roma gibi medeniyetlerde de evrensel bir insan kategorisinin bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta Batının, tarihi insan hakları belgelerinde bile insan denildiğinde sadece bir kısım insanın kastedildiği rahatlıkla söylenebilir. Bu anlamda Batı, kendi hukuk sisteminde, insan denildiğinde ayırım yapmaksızın herkesin kastedildiği evrensel bir kategoriye, ancak 20. yüzyılın ilk yarısında, Birleşmiş Milletler' in kurulmasından sonra ulaştığı görülmektedir.²⁰

Hıristiyanlık inancında insanın bir ilk (asli) günahla dünyaya geldiği kabulü de İslam inancı açısından gayet sorunlu görünmektedir. İslâm, insanın günahsız olarak dünyaya geldiğini belirtir. Diyalektik bir ilişki içerisinde insanın hem olumlu (halife, irade ve akıl sahibi, şerefli, bilen, sorumluluk sahibi, düşünen)²¹ hem de olumsuz (zalim, cahil, aceleci, menfaatçi, nankör, hırslı, cimri, kıskanç ve zayıf)²² eğilimlerini bize bildiren İslam, bu niteliklerin her birinin, insan için hem kurtuluşun hem de hüsrânın kapısını açtığını da bildirmiştir. Ancak şunu da hemen belirtmek gerekir ki, “Kur'an perspektifinden bakıldığında insan doğarken kesin olarak iyidir, kötü değildir. Yani İslam inancına göre insan hayatına ahlaki yönden sağlam ve iyi olarak başlar. Bu nedenle Hıristiyanlıkta olduğu gibi sırtına bir “ilk günah” yüklenmiş olarak hayata başlamaz veya önceden kalma hatalar sicilıyla karşılaşmaz. Aksine doğarken her şeyden berî ve sorumsuz olarak doğar. Yani insan, sıfır noktasında doğar. Bu yönüyle insan ahlaki fiillerini kabul etmeye bütünüyle hazır bir dünyanın yanı sıra, hem vahye hem de uygun bir rasyonel donanıma sahiptir. İyilikler ve kötülükler daha sonra çalışma ve kazanma eylemlerinin ardından ona takılırlar.”²³

İslam'ın temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlayışının diğer toplumlardan farklı olmasında etkili olan bir diğer önemli faktör de İslam'ın bu konudaki teorik temeli olduğu söylenebilir. Hiç kuşkusuz temel hak ve özgürlüklerin teorik temeline veya meşruiyetine ilişkin farklı medeniyetler, farklı cevaplar üretmiştir. Hatta aynı medeniyet içerisinde bile farklı cevaplar söz konusudur.

“Batı medeniyeti içerisinde insan haklarının meşruiyetini temellendirme noktasında Hıristiyan yaklaşımı ile laik yaklaşım arasında ciddî farklar olduğu gibi, kapitalist, liberal ve sosyalist

¹⁶ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), Nisa 4/1.

¹⁷ A'raf 7/189.

¹⁸ Hucurât 49/13.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 411.

²⁰ bk. Recep Şentürk, “İslâm'da Azınlık Hakları: Zimmîden Vatandaşa” *İnsan Hakları Araştırmaları*, 4/6, (2006), 43-70; Recep Şentürk, “İsmet Âdemiyetlerdir: İnsan Haklarına Fikhî Bakışlar” *Köprü-İnsan Hakları Özel Sayısı*, (2006) 43-54; Recep Şentürk “İslâm'da İnsan Hakları: İsmet Âdemiyetlerdir” *Düşünce Gündem-İnsan Hakları Dosyası*, (2006), 29-31.

²¹ Bakara, 2/30, 242; A'raf 7/172; İsrâ 17/70; Kehf 18/29; Hac 22/46; Zâriyât 51/56; Fecr 89/5.

²² Nisa 4/54; İsrâ 17/11; Enbiyâ 21/37; Rûm 30/36, 54; Ahzâb 33/72; Fecr 89/17-20; 100/6-7.

²³ Polat, *İslam'da Siyasal Düşüncenin Temel Dayanakları*, 80.

yaklaşımlar arasında da farklılıklar vardır. Dinî yaklaşıma göre, insan haklarının kaynağı Tanrı'dır. Deist veya hümanist yaklaşım da bunu benimser; ancak Tanrı kavramına Hıristiyanlıktan çok farklı anlamlar yüklerler. Laik yaklaşıma göre ise insan hakları, tabii haklardır; Tanrı tarafından değil tabiat tarafından bahsedilmişlerdir. Sosyalistler için insan haklarının önemi sosyal adaleti sağlaması açısından, liberallere göre ise eşitlik ve özgürlük insan haklarının temelini oluşturur.”²⁴

İslâm açısından bakıldığında insan haklarının, kişilerin Allah'a karşı yükümlülükleriyle korunduğu görülmektedir.²⁵ Kur'an'da haklar, Allah'ın hakkı (hukukullah) ve kulların hakkı (hukukul-ibâd) şeklinde iki kategoride açıklanır. “Bunlardan ilki bedeninin ve ruhun sağlığı için gerekli olan çeşitli ibadet formlarını kapsayıp, şahsi bir renge haiz iken; ikincisi insanların benzerleriyle ilişkilerini kapsayıp, sosyal bir yöne sahiptir. Bütün davranışlarda ahiret günü Allah'a hesap verme şuuru, bu hakların korunması için gerekli dokunulmazlığın kontrol mekanizmasını oluşturur. Müminlerin hareketlerini belirleyen, bu niyetin (şuuruluk ve idrak) kuvveti ve gücüdür.”²⁶ Mesela Batının insan yapısı kanunlarıyla şekillenmiş mekanik yaklaşımının aksine İslam'da insan hakları ve bireysel özgürlük, bu şuurla korunur. İslâm doğru inanç ve doğru davranışa önem verir. İslam inancına dayanmadıkça, bilinçli bir şekilde yapılmadıkça insan davranışları asla doğru olamaz. Bu bakımdan bilinçli niyet, İslâm'da bütün meselenin özünü oluşturur. Hz. Peygamber, Allah'ın kanunlarına itaat dairesinde müminin amelde bulunma niyetinin, emredilen davranışlara görünüşte uymasından daha faziletli olduğunu söylemiştir.²⁷ İnsanın iç dünyasından kaynaklandığı için, ancak böyle bir niyetin, salihler, muttakiler ve siddıklar yetiştirebileceğini özellikle belirtmiştir. Diğer taraftan batı dünyasının işleyişinde; sosyal, siyasal ve ekonomik kurumların bireyin karakterini etkilemekte yeterli olduğuna inanılarak insanın iç dünyası veya benliği dışarıdan etki altına alınmaya çalışılmaktadır.

Denilebilir ki İslam'ın meseleyi ele alış tarzı, daha tabiidir. Kuşkusuz İslam bireye özgürlüğünü verir, ancak bunu, bireyin kendi varlığının, sadece Allaha karşı sorumlu ve hesap verici olduğunu belirten dini bir çerçeve içinde sunar. Hemen belirtmek gerekir ki, İslam'da temel hak ve özgürlükler şahsa bağlı, devredilmez, vazgeçilemez niteliktedir. Ayrıca bu hak ve özgürlükler sınırsız da değildir. İslam'ın bu konudaki temel ilkesi serbestliktir (*ibahat*). İslam'da asıl olan özgürlüktür; sınırlama ise istisnadır. Başka bir ifade ile yasak olduğu açıkça belirtilmemiş olan tüm davranışlar serbesttir. Sözelimi İslam, düşünceyi ifade etme ve uygulama özgürlüğünü tanır; ancak fitne ve fesada, müstehcenliğe, haksızlığa, zulme ve irtidada asla müsaade etmez. Bütün bu sorumsuz hareketler kesinlikle yasaklanmıştır.²⁸ İslam açısından bakıldığında devlet, tüm kurum ve kuruluşları ile insanların hak ve özgürlüklerini hem devlet otoritesine (*iktidara*) hem de diğer insanlara karşı güvence altına almakla yükümlüdür. İnsanların hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyen, bu konuda İslam'ın ilke ve prensiplerine uymayan iktidarlara karşı insanların direnme hakkı bulunmaktadır.²⁹ Benzer şekilde bu haklar, herhangi bir coğrafi sınır veya devletle de sınırlandırılmamıştır. Evrensel karakterde olan bütün bu haklar, insan varlığıyla kaimdir ve her tür şartta, savaşta, barışta kesinlikle saygı görmeli, ihlal edilmemelidir.³⁰

²⁴ Recep Şentürk, “Doğu ve Batı Medeniyetlerinde İnsan Hakları”, *Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 25. Ayrıca geniş bilgi için bk. Yavuz Atar, “Batılı Toplumlarda ve İslam'da İnsan Hakları”, *Diyanet Dergisi*, 28/1, (Ankara: Biçem Dizgi Matbaacılık, 1992), 61-98.

²⁵ Selçuk Özçelik, *Anayasa Hukuku 1 (Umumi Esaslar)*, (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1984), 131.

²⁶ Afzalur Rahman, *Yönetici ve Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed*, çev. Talha Özkök, (İstanbul: İnkılap Basım Yayım, 2008), 100.

²⁷ “Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.” bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şuabü'l-İman V*, (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990), 343.

²⁸ Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 202-220.

²⁹ Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 75-77.

³⁰ Ahmet Akgündüz, *İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1991), 93-121.

2. İslam'da Temel Hak Ve Özgürlükler

Yukarda da belirttiğimiz gibi İslam, insan hak ve özgürlüklerini kapsamlı bir biçimde ele almış ve hukuk sisteminin önemli bir parçası olarak güvence altına alınmıştır. Bütün insanların sırf insan oldukları için sahip oldukları bu haklar, devlet dâhil hiç kimse tarafından ihlal edilemez. İslam'ın ortaya koyduğu temel hakları şu şekilde sıralayabiliriz.

2.1. Hayat Hakkı

İslam'a göre insan hayatı kutsal ve dokunulmazdır. Haksız yere, geçerli bir sebebe dayanmaksızın ihlâl edilemez. Kur'an'ın pek çok ayetinde yer alan anlamlar bunu açıkça göstermektedir:

"...Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın..."³¹

"...Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın..."³²

"...Kendinizi (birbirinizi) öldürmeyin..."³³

Bu bağlamda İslam, kemiyetler üstü bir değer taşıdığı için bir insana verilecek zararı, bütün insanlara verilmiş bir zarar olarak niteler. Bunu bir varoluş ilkesi haline getirirken de salt insanı ölçüt alır. Din, dil, düşünce, ırk, renk gibi görel ve ilintisel durumları bir kenara bırakır. Şu ayet bunu açıkça ortaya koymaktadır:

"...Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında (haksız yere) kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur..."³⁴

Hız. Peygamber de bu konuda son derece dikkat çekici tavsiyelerde bulunmuştur:

"Yedi ölümcül ve helâk edici şeyden uzak durunuz! Bunlar, Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, meşru ve haklı bir gerekçe dışında, Allah'ın saygın ve dokunulmaz kıldığı cana kıymak..."³⁵

"Müslüman'ın Müslüman'a kanı/canı haramdır, malı haramdır ve ırzı/namusu haramdır."³⁶

"Hiç şüphe yok ki, kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız sizlere haram ve dokunulmazdır..."³⁷

Bu bağlamda Kur'an'da yer alan kısas uygulamasından da söz etmek gerekir. Bilindiği gibi kısas, geçerli bir nedene dayanmaksızın yapılan öldürme ve yaralama suçlarına uygulanır. İnsan hayatının kutsal ve dokunulmaz olduğu anlayışına en üst düzeyde sıkı sıkıya bağlı olan Kur'an, kısas uygulamasında bile hayatı koruyucu bazı seçenekleri sunmaktadır:

"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli (farz) kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (öldürülür). Ancak her kime, kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir şey bağışlanırsa artık (tarafklar) ona hakkaniyete uymalı ve (öldüren) diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa muhakkak ona elem verici bir azap vardır." ³⁸

Görüldüğü gibi ayette Yüce Allah, öldürülenin velisinden öldüreni bağışlamasını tavsiye etmektedir. Aynı surenin devam eden ayetinde de yine kısas uygulamasında hayat olduğu vurgulanmaktadır:

"Kısasta sizin için hayat vardır..."³⁹

Mevduf bu ayetle ilgili şu değerlendirmeyi yapar: "Bu ayet aşırıya kaçıp ölüm cezasını tamamen ortadan kaldıranlara karşı çıkar. Başka çarelere başvurmaksızın ölüm cezası üzerinde durmak nasıl insanlık dışı ise, (...) ölüm cezasını tamamen kaldırarak cinayeti teşvik etmek de aynı derecede

³¹ En'âm 6/151.

³² İsrâ 17/33.

³³ Nisa 4/29.

³⁴ Mâide 5/32.

³⁵ Buhari, Vesâyâ, 23.

³⁶ Müslim, Birr, 32; Tirmizî, İman, 12.

³⁷ İbn-i Kesîr, Tefsir, İbn-i Kesir. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa- Bedrettin Çetiner, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), XIII, 160.

³⁸ Bakara 2/178.

³⁹ Bakara 2/179.

insanlık dışıdır. Bu nedenle Allah, kısasta hayat olduğunu bildirmektedir. Eğer bir toplum insan hayatına gereken kutsallığı vermezse, katili korumaya çalışırsa, bu suça bir pirim vermiş ve binlerce masum insanın hayatını tehlikeye atmış demektir.”⁴⁰ Bu nedenle, insan, kendi öz varlığını korumak ve devam ettirmek için başkalarının yaşam hakkına saygı göstermeli ve dünyayı onlarla beraber bütünüyle güvenilir bir biçimde yaşanılır hale getirmelidir.

İnsan hayatının yansıması, insan saygınlığının, haysiyetinin, onurunun korunması da İslam’ın ana gayeleri içinde yer alır. Hiç kuşkusuz insan onurunun korunması, insan hakları kavramının özünü oluşturmaktadır. Bu nedenle, İslam açısından bakıldığında toplumsal yaşamda insan saygınlığını, haysiyetini, onurunu korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak esastır. Bu, aynı zamanda evrensel bir norm olarak da kabul edilmektedir. “Onur; bir yönüyle insanın kendisine duyduğu öz saygı, izzetinesis anlamına gelirken diğer yönüyle de bir insana başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değere, gurura ve şerefe vurgu yapar. Aslında her iki anlamda da onur, insanın duyan, düşünen ve özgür bir varlık olarak taşıdığı değeri, şeref, haysiyet ve itibarı ifade etmektedir.”⁴¹ Bu nedenle Kur’an insan onurunu bir takım emirlerle koruma altına almıştır:

“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”⁴²

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz...”⁴³

Bu ayetler, insanların toplum içinde diğer insanların haysiyet ve şereflerine dokunmalarını kesin bir şekilde yasaklamaktadır. Mevdudî, bu ayetlerde yer alan “...Bir topluluk bir diğerini alaya almasın...”, “...Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın...” ve “...Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin...” (gybet etmeyin) gibi yasakların, rengine, inancına ya da ırkına bakmaksızın bütün insanların izzet, şeref ve haysiyetinin korunması haklarını garanti altına aldığını ifade etmektedir.⁴⁴

Hz. Peygamber de bu hakkın koruma altında olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“İnsanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl bir mübarek şehir ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınızda öyle mukaddestir, her türlü tecavülden korunmuştur...”⁴⁵

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber de insan hayatının, maddi, manevi varlığının kutsal ve türlü saldırıdan, tecavülden korunmuş birer hak olduğunu belirtmiştir.

2.2. Mülkiyet Hakkı

Hiç kuşkusuz temel haklardan biri de mülkiyet hakkıdır. Bu hak hem geniş bir mahiyete sahip olması hem de buna bağlı olarak insanın eşya ve tabiat üzerindeki bireysel egemenliği ile ilgili olması açısından sadece hukukun değil, aynı zaman da pek çok düşünce ve doktrinin de ilgi odağı olmuştur.

Mülkiyetin mahiyetine ve kime ait olduğuna ilişkin tartışmalar yazılı literatürde en azından Platon ve Aristoteles’e kadar uzanmaktadır.⁴⁶ Bu bağlamda Batı literatüründe bazı ideolojik tartışmalara da kaynaklık eden üç farklı yaklaşımın ortaya çıktığı görülmektedir.⁴⁷

⁴⁰ Ebu’l-A’lâ el-Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an I*, çev. M. Han Kayani vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 143.

⁴¹ Musa Bilgiz, *Kur’an’da İnsan Onuru*. (Ankara: Fecr Yayınları, 2013), 11.

⁴² Hucurât 49/11.

⁴³ Hucurât 49/12.

⁴⁴ Geniş bilgi için bk. el-Mevdudî, *Tefhim V*, 448-457.

⁴⁵ Buhârî, Meğâzî, 78

⁴⁶ Ferit Hakkı Saymen-H. Kemal Elbir, *Türk Eşya Hukuku*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1963), 217.

⁴⁷ Bu yaklaşımlardan biri insan tabiatına uygun, kişi ve toplum gelişimi için zorunlu olduğu düşüncesiyle özel mülkiyet görüşünü savunurken, diğer bir yaklaşım da bunun aksini yani özel mülkiyetin insanın mutluluğuna aykırı olup toplumsal

İslam Hukukunda “özel mülkiyetin mahiyeti, birey ve toplum için gerekli bir kurum olup olmadığı, dini meşruiyeti, felsefi, hukuki ve iktisadi açıdan ne gibi temellere dayandığı konularıyla ilgili değişik literatür alanlarında ayrıntılı bir biçimde ortaya konulan hazır klasik teoriler bilinmese de birtakım parça teorilerin ya da teorik düşüncelerin olduğu görülmektedir.”⁴⁸

Kur’an’da yer alan bazı ayetlerde mülkiyet, lafzen insanlara izafe edilmiştir:

“Görmezler mi ki, kendi kudretimizin eserinden olmak üzere onlar için sahip oldukları nice hayvanlar yarattık.”⁴⁹

Bazı ayetlerde de fertlerin kazanç elde etmelerinden bahsedilmiştir:

“Ey iman edenler! kazandıklarınızın ... iyilerinden... (Allah yolunda) verin...”⁵⁰

“Erkeklerin de kazandıklarından nasıpları var, kadınların da kazandıklarından nasıpları var.”⁵¹

Bir kısım ayetlerde ise mallar, sahibinin insan fertleri olduğunu ifade edecek şekilde insanlara izafe edilmiştir:

“Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık hayra sarf edenler...”⁵²

“Bunu yapmazsanız, Allah ve Resülü tarafından size (faizcilere karşı) bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir.”⁵³

İslam, fertlere meşru yollarla kazanacakları her tür mülke sahip olma hakkını tanır. Buna göre Kişi bilgisi, yeteneği ve gayreti ile kazandığı malı biriktirir, satar, gelirinden faydalanır. Hile, kumar, rüşvet gibi haksız yollarıyla İnsanların mallarının ellerinden alınmasını yasaklayan İslam, malların el değiştirmesinin ancak meşru yollarla veya karşılıklı rızaya dayalı ticarî faaliyetlerle mümkün olabileceğini belirtir:

“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin...”⁵⁴

“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere (idarecilere veya mahkeme hâkimlerine) aktarmayın (vermeyin).”⁵⁵

Yine İslam, insanlara meşru olduğu sürece istediği işi veya mesleği yapma hakkını da tanır. Bu gibi konularda ırk, renk veya inanç gibi engelleri de tanımaz; herkese, hoşlandığı ve uzman veya ehil olduğu bir çalışma alanını seçme serbestliğini tanır. Bedeni veya zihni her türlü emeği saygıya lâyık görür; yapılan tüm meşru işlere gerçek değerini verir. Bu bağlamda yaptıkları iş temelinde kadınlar ve erkekler arasında herhangi bir ayrım gözetmez.

İslam, çalışmanın ve yeryüzünün tabii kaynaklarını kullanma çabalarının önemini belirtmiş ve kişinin kendi elinin emeğiyle geçinmesini ve üretmesini özendirmiştir.

“İnsan ancak çabasının sonucunu (karşılığını) elde eder.”⁵⁶

“Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O’dur. Üzerinde dolaşın ve Allah’ın rızıkından yiyip için; (ama unutmayın ki) dönüş yalnız Allah’adır.”⁵⁷

Bu konuda Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur:

---

atışma ve kötülüklerin temeli olduğunu ve bu nedenle toplumsal mülkiyetin esas alınması gerektiğini iddia eder. Uzlaşmacı diyebileceğimiz bir diğer yaklaşım ise özel mülkiyet kurumunun sınırlandırılarak korunması gerektiğini savunur. bk. Adnan Güriz, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1969), 18-19, 21-23, 46.

⁴⁸ Geniş bilgi için bk. Rahmi Yaran, “İnsan Hakları Olarak Mülkiyet Hakkı”, *Kur’an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 431-445.

⁴⁹ Yâsîn 36/71.

⁵⁰ Bakara 2/267.

⁵¹ Nisa 4/32.

⁵² Bakara 2/274.

⁵³ Bakara 2/279.

⁵⁴ Nisa 4/29.

⁵⁵ Bakara 2/188.

⁵⁶ Necm 53/39.

⁵⁷ Mülk 67/15.

“Hiç kimse kendi el emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir...”⁵⁸

Yine Hz Peygamber başka bir rivayette de şöyle buyurmuştur:

“Mûsâ, peygamber olarak gönderildi, koyun güderdi. Dâvûd, peygamber olarak gönderildi, koyun güderdi. Ben de Ecyad mevkiinde ailemin koyunlarını güderdim”⁵⁹

Bu ifadeler, İslam’ın, çalışmayı teşvik ettiğini ve ayırım yapmadan herkesin kendisi için seçtiği çalışma alanını saygıyla karşıladığını açıkça göstermektedir.

Öte yandan İslam, malların hayır yolunda harcanmasını da emreder:

“Yardım isteyenlere ve yoksullara mallarından belli bir pay ayırırlardı.”⁶⁰

“Ey iman edenler! Alım satım, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün gelip Allah’ın size verdiklerinden onun için harcama yapın.”⁶¹

2.3. İnanç Özgürlüğü

Akıllı ve düşünen bir varlık olan insan, insan olmasının bir gereği olarak, düşündüklerini, inandıklarını dile getirmek ister. İnsanın gerçek kimliğini bulabilmesi ve kendi özüyle uyumlu olabilmesi, inanma, düşünme ve bunları ifade etme özgürlüğüne sahip olması ile mümkündür. Bu onun en tabii hakkıdır. Kur’an insanın inanç konusunda tam bir özgürlük içinde olduğunu vurgular:

“Ve de ki: Gerçek rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.”⁶²

Bu ayette yer alan anlama göre yüce Allah, insana en doğru yolun hangisi olduğunu bildirmiş ve onu inanıp inanmama konusunda özgür bırakmıştır. Burada insan, inanma özgürlüğünün yanı sıra inanmama özgürlüğüne de sahiptir. Yani herkes inanç ve düşüncesinde bütünüyle vicdan özgürlüğüne sahiptir.⁶³ İslam bu hakkı verdiği gibi onu güvence altına da alınmıştır:

“Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır...”⁶⁴

Buna göre inanç konusunda bir bireyin veya toplumun başka bir bireyi veya toplumu zorlaması, ona inancı dayatması kabul edilemez bir davranıştır. İslam bunu yasaklamıştır. Yukarıdaki ayette de belirtildiği gibi “...Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır ...” Başka bir ifade ile hak ve batıl birbirinden ayrılmış ve insanlara açıkça bildirilmiştir. Bu konuda herhangi bir belirsizlik veya şüphe yoktur. Dileyen kabul eder, dileyen reddeder.⁶⁵ “İyilik için mükâfat, kötülük için ceza hikmeti, hakkın isteyerek kabul edilmesine ya da reddedilmesine bağlıdır; yoksa inanç özgürlüğünün maksadı tamamen ortadan kaybolur, dinde zorlamanın olmamasının sebeplerinden biri de budur. Her birey, kendi inancına uygun şekilde dinini yaşama hakkına sahiptir.”⁶⁶

Öte yandan İslam, farklı inançlara sahip olmanın doğal bir durum olduğunu kabul eder:

“Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hal böyleyken mü’min olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın?”⁶⁷

İnsanlığa açık bir çağrı niteliğinde olan bu ayet, farklı inançların kendilerini tanımlama ve ifade etme imkânına sahip olduğunu göstermektedir. Başka bir ifade ile bu ayet, insanların inanç açısından farklılık göstermelerinin, ilahi iradenin bir tercihi olduğunu ve bunun gayet doğal bir görünüm olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında her inanç sahibi hoşgörüyü hak eder. Nitekim Hz. Peygamber bu konuda örnek davranışlar sergilemiştir. Farklı inanç sahiplerine karşı her zaman hoşgörülü davranan Hz. Peygamber, Medineli Yahudilere ve Necranlı Hıristiyanlara

⁵⁸ Buhârî, Büyû 15.

⁵⁹ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa’d, *eğ-Tabakâtü’l-kübrâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru’s-sâdir, 1968), I/125-126.

⁶⁰ Zâriât 51/19.

⁶¹ Bakara 2/254.

⁶² Kehf 18/29.

⁶³ Geniş bilgi için bk. Yusuf Sayın, “İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ve İslam”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (Sayı: 26, 2015), 423-454.

⁶⁴ Bakara 2/256.

⁶⁵ Kehf 18/29.

⁶⁶ Rahman, *Yönetici ve Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed*, 103.

⁶⁷ Yunus 10/99.

tümüyle inanç özgürlüğünü garanti etmiştir. Onun halifeleri de bu uygulamaya hassasiyetle riayet etmiştir. Örneğin Hz. Ömer, aynı inanç özgürlüğünü Filistinli Hristiyanlara da tanımıştır.

İslam, bu anlamda Müslümanları uarmaktadır ve farklı inanç sahiplerine karşı uygun sınırlar içerisinde kalmak suretiyle müsamahalı davranmayı emretmektedir:

“Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilgisizce, düşmanca Allah'a söverler...”⁶⁸

“İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i kitap'la mücadelenizi en güzel yolla sürdürün...”⁶⁹

Bu öğütler, sadece ehli kitaba hasredilmemiştir; başka dinlerin mensuplarını da içine alan genel öğütlerdir. Kur'an buna açıkça işaret eder:

“(Resulüm!) Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir.”⁷⁰

Hz. Peygamber de bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

“Din öğüttür”⁷¹

Öğüt vermek, inancın, düşüncenin özgürce ifade edildiği bir ortamın doğal sonucudur. Hz. Peygamber “din öğüttür” derken, aslında inanç özgürlüğünü vurgulamıştır. Dolayısıyla İslam, inanç ve düşünce özgürlüğünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dile getirdiği ifadeler, İslam toplumunun üyelerine sağladığı başka bir temel hak olan düşünce ve ifade özgürlüğünü gerektirmektedir.

2.4. Düşünce ve İfade Özgürlüğü

İslam'a göre, tevhit inancının temel kabullerine karşı bir propaganda faaliyetine girmedikçe irtidadı, ahlaksızlığı veya müstehcenliği özendirmedikçe bir kimse, bütünüyle düşünce ve ifade özgürlüğüne sahiptir. Gayrimüslimler bile düşüncelerini açıkça ifade etmekte özgürdürler:

“...Eğer sözünüzde doğru iseniz kesin kanıtınızı getirin!”⁷²

İnanan ve inanan herkese hitap eden bu ayet, kişiden inancının, düşüncesinin haklılığını, delilleri ile birlikte ortaya koymasını, tartışmasını ve ispatlamasını istemektedir. Aksi takdirde İslam'ın, sağlam bir delile dayanmadıkça herhangi bir inancı veya düşünceyi doğru olarak kabul etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla İslam'ın temel inancına aykırı olmadığı sürece herkes, herhangi bir konuda fikir beyan edip konuşabilme özgürlüğüne sahiptir:

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin, sizden olan ülü'l-emr (idarecilere) de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve Peygamber'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.”⁷³

Bu ayet, aynı zamanda insanların yöneticilerden farklı düşünebilme hakkına sahip olduğunu da göstermektedir. Kuşkusuz bütün Müslümanlar, Allah ve Resulüne itaat etmek zorundadırlar. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi İslam'da yönetici, Allah ve Resulüne itaat ettiği sürece itaate layık görülür. Bu nedenle insanlar, sadece düşünce ve ifade özgürlüğüne değil, aynı zamanda yöneticilerden farklı düşünebilme özgürlüğüne de sahiptirler. Bu husus, kendisine karşı isyan ettiklerinde, Hz. Ali tarafından Haricilere güzelce açıklanmıştır:

⁶⁸ En'âm 6/108.

⁶⁹ Ankebût 29/46.

⁷⁰ Nahl 16/125.

⁷¹ Müslim, İman, 23; Ebu Davud, Edeb, 59; Nesâi, Bey'at, 31.

⁷² Bakara 2/111.

⁷³ Nisa 4/59.

“Kan dökmek, kargaşalığa yol açmamak ve tedhişe başvurmamak şartıyla nereye isterseniz göçebilirsiniz, her nereye isterseniz orada yaşayabilirsiniz. Ancak bunlardan biri için suçlu bulunursanız, sizinle savaşırım.”⁷⁴

İslam’da ifade özgürlüğünü kuvvetlendiren diğer bir anlayış ise iyiliği emretmek kötülükten alıkoymaktır. (*Emr-i bil-Marûf ve Nehy-i anil-Münker*). “Ancak bu görevi fert, bütünüyle düşünce ve ifade özgürlüğüne sahipse yerine getirebilir. Gerekli haklarını kullanamaması sebebiyle totaliter rejim ya da tahakküm altında hiç kimse marufu emredemez. Bu yüzden, düşünce ve ifade özgürlüğü bu temel görevin yerine getirilmesi için gerekli şarttır. Bu seviyede inançla ilgili olmayan meselelerde Hz. Peygamber’in bile kendi fikrini ashâbı üzerine zorlamadığına işaret etmek ilginç olacaktır.”⁷⁵

Hz. Peygamber, Medine’de insanların hurma ağacını aşıladıklarını görünce hoşnutsuzluğunu belirtmiştir. Bunun üzerine insanlar o sene hurma ağaçlarını aşılamadılar ve büyük bir kayba uğradılar. Hurma ağaçlarındaki verim düşüklüğü Hz. Peygamber’e iletildiğinde Hz. Peygamber:

“Bu benim şahsi görüşümdür, bu tür meselelerde benim görüşüm doğru da olabilir, yanlış da olabilir. Eğer bu iş onlara fayda vermemişse, bıraksınlar (istediklerini yapsınlar). Ben bu meselede bir zan beyan ettim. Zannım sebebiyle beni muaheze etmeyin. Ancak size Allah’tan bir şey bildirirsem, onu alın. Zira ben Allah’a karşı hiçbir hususta hatalı söz söylemem.”⁷⁶

Başka bir hadiste ise şöyle buyurmuştur:

“Dininizle alakalı size bir şey bildirdiğimde onu alın. Ancak kendi görüşüme dayanarak size bir şey emrettiğim zaman (şunu biliniz ki ben de bir beşerim)”⁷⁷

2.5. Özel Hayatın Gizliliği

İslam, özel hayatın gizliliğini temel insan haklarından biri olarak tanımıştır.⁷⁸ Bu bağlamda özel hayatın gizliliğine ilişkin düzenlemeyi toplumsal bir uzlaşmanın (*consensus*) dışında tutan İslam, Bu hakkın kutsallığını korumuş ve ihlal edilmesini kesin bir dille yasaklamıştır:

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının. Çünkü bazı zanlar günahdır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz! Allah’a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul etmektedir, rahmeti sonsuzdur.”⁷⁹

Görüldüğü gibi bu ayette, aşikâr olması hariç, duyulduğunda veya görüldüğünde insanların hoşlanmayıp öfkelenecekleri ayıp ve kusurlarını araştırmak; onların gizli hallerini, mahremlerini öğrenmek ve ifşa etmek yasaklanmıştır.⁸⁰

Hz. Peygamber de teccüssü, yani başkalarının gizli hallerini, mahremlerini araştırmayı şiddetle men etmiştir:

“Ey insanlar, zandan kaçınınız, çünkü zan, sözün en yalanıdır ve sakın başkalarının konuşmasını (gizlice) dinlemeyiniz ve teccüssüde bulunmayınız... Ey Allah’ın kulları, kardeş olunuz.”⁸¹

“Sen eğer insanların gizli hallerini araştırırsan, ya onları fesada sürüklemiş olursun, ya da buna ramak kalmıştır!...”⁸²

⁷⁴ Rahman, *Yönetici ve Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed*, 105.

⁷⁵ Rahman, *Yönetici ve Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed*, 105.

⁷⁶ Müslim, Fedail 139. Bu ifadelerle anlam bakımından örtüşen diğer rivayetler için bk. İbn Hanbel, Müsned, I, 162; İbn Mace, Ruhun 15.

⁷⁷ Müslim, Fedail 140.

⁷⁸ Nûr 24/27.

⁷⁹ Hucurât 49/12.

⁸⁰ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur’ân*, çev. M. Beşir Eryarsoy. (İstanbul: Buruc Yayınları, 1997), XVI/270.

⁸¹ Buhârî, Edeb, 57; Müslim, Birr, 28.

⁸² Ebû Dâvûd, Edeb, 37.

Özel hayatın gizliliğine ilişkin dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus da mesken dokunulmazlığıdır. İslam, bireyin ailesiyle birlikte yaşadığı en mahrem, en sağlam kalesi olan meskenlerin mahremiyet ve dokunulmazlığına şu şekilde vurgu yapmıştır:

“Ey iman edenler! Kendinizi tanıtıp izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur, umulur ki düşünüp anlarsınız.”⁸³

Hatta Kur’an, dikkat çekici bir şekilde, aynı mesken içinde bile belli vakitlerde anne-baba, çocuk ve hizmetliler üçgeninde mahremiyete dikkat edilmesi gerektiğini belirtir:

“Ey iman edenler! Ellerinizi altındaki hizmetçilerle içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar yanınıza gelmek için sizden üç vakitte izin alsınlar. Sabah namazından önce, öğle sıcağından dolayı (istirahate çekilirken) elbisenizi çıkardığınızda ve yatsı namazından sonra. Bunlar, örtülmesi gereken yerlerinizin açık bulunabileceği üç vakittir. Bular dışında ne size ne de onlara bir sakınca vardır. Bunlar sıkça yanınıza girip çıkan birbirinizle iç içe olduğunuz kimselerdir. Allah size ayetleri işte böyle açıklar. Allah, her şeyi bilir, yerli yerinde yapar.”⁸⁴

Hz. Peygamber de, izin isteme (istîzân) gibi istisnâî durumlar hariç, evlere girmenin genel kurallarını açıklamıştır:

“Sizden birisi içeri girmek için üç kere izin talep eder de, bu üç izin talebinde kendisine girme izni verilmezse, hemen geri dönsün.”⁸⁵

Benzer şekilde Hz. Peygamber, izin verilmedikçe bir evin içinin gözlenmesini, mesken dokunulmazlığı ilkesinin ihlali saymıştır:

“Kendisine (içeri girme) izni verilmedikçe, bir kimsenin, bir başkasının evinin içine bakması helâl değildir. Eğer bakarsa, hiç şüphesiz eve izinsiz girmiş gibi olur.”⁸⁶

Görüldüğü gibi mesken ve hane dokunulmazlığı özel hayatın gizliliği bağlamında öne çıkan önemli bir husustur. Bireylerin ve toplumun huzur, güven ve barış içerisinde yaşaması bu hakkın ihlal edilmemesine bağlıdır. Yeri gelmişken şunu da hemen belirtmek gerekir ki, İslam’da izinsiz olarak başkasının kitabını/mektubunu/mesajlarını okumak da gizlilik hakkı kapsamında değerlendirilmiştir. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kim, kardeşinin yazılı metnine, onun izni olmaksızın bakarsa, o ancak (cehennem) ateşine bakmış gibidir.”⁸⁷

Buradan hareketle denilebilir ki, İslam, çeşitli araçlarla başkasına ait kişisel görüntüleri, sesleri kaydetme, dinleme; bilgi ve belgeleri ele geçirme, kopyalama gibi konuları da mahremiyet sınırları içerisinde değerlendirmiş ve bunların izinsiz yapılmasını yasaklamıştır.

Buraya kadar açıkladığımız haklar, İslam’ın, istisnasız tüm insanlar için kabul ettiği ve hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak güvence altına aldığı temel hakların bir kısmını oluşturmaktadır. Bütün bu haklar, kesinlikle dokunulmaz ve devredilmez bir nitelik taşımaktadır. Yüce Allah’ın belirlemiş olduğu sınırlar ihlal edilmedikçe, hiçbir güç ve otorite tarafından bu hakların da ihlal edilmesi söz konusu değildir.

Sonuç

İslâm, temel hak ve özgürlükleri kapsamlı bir biçimde ele alınmış ve kendi hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak güvence altına alınmıştır.

Mahiyeti ve dayanağı bakımından İslam’ın temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlayışı diğer toplumlardakinden oldukça farklıdır. Buna göre akıl baliğ olan tüm insanlar, Allah’a ve ilahi vahyine karşı sorumlu varlıklar olarak hukûkî birer şahsiyettir ve sırf insan olmakla da eşit hak ve özgürlüklere sahiptir. Bu hakların belirlenmesinde onun dili, dini, düşüncesi, ırkı, rengi, cinsiyeti vb.

⁸³ Nur 24/27.

⁸⁴ Nur 24/58.

⁸⁵ Buhari, İstîzân, 13.

⁸⁶ Tirmizî, Salât, 148; İbn Hanbel, Müsned, V/280.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, Vitir, 23.

şeyler asla etkili olamaz. Böylece İslam'da, bütün insanların eşit ve temel haklara sahip olduğunu içeren kuramsal bir zemin mevcuttur.

İslâm'da insan hakları, kişilerin Allah'a karşı yükümlülükleriyle korunur. Kur'an'da haklar, Allah'ın hakkı (hukukullah) ve kulların hakkı (hukukul-ibâd) şeklinde iki kategoride açıklanır. Allah'ın hakkı (hukukullah), bedeninin ve ruhunun sağlığının yanı sıra insanın kulluk bilincini geliştirmeyi amaçlayan bir takım ibadet formlarını kapsayan bireysel nitelikli haklardır. Kulların hakkı (hukukul-ibâd) ise insanın diğer insanlar ile olan ilişkilerini kapsayan sosyal nitelikli haklardır. Bu hakların korunması için gerekli dokunulmazlığın kontrol mekanizmasını ise insanın tüm davranışlarda ahiret günü Allah'a hesap verme bilinci oluşturmaktadır. Bu bilinç, müminlerin tüm hareketlerini belirleyen temel güçtür.

Hayat hakkı, mülkiyet hakkı, inanç özgürlüğü, İnanç ve düşünce özgürlüğü, özel hayatın gizliliği gibi haklar İslam'ın, istisnasız tüm insanlar için kabul ettiği ve hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak güvence altına aldığı temel hakların bir kısmını oluşturmaktadır. Bütün bu haklar, kesinlikle dokunulmaz ve devredilmez bir nitelik taşımaktadır. Yüce Allah'ın belirlemiş olduğu sınırlar ihlal edilmedikçe, hiçbir güç ve otorite tarafından bu hakların da ihlal edilmesi söz konusu değildir.

Bu itibarla İslam, insan hak ve özgürlükleri, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi veya Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ndeki gibi hiçbir meşru yaptırım olmayan soyut ahlaki tavsiyeler şeklinde değil, şeriatın bir parçası olarak ele almıştır.

Kaynaklar | References

- Ağaoğulları, Mehmet Ali & Köker, Levent. *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001
- Akgündüz, Ahmet. *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1989.
- Akgündüz, Ahmet. *İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1991.
- Armağan, Servet. *İslâm hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 1987.
- Aziz Augustinus, *The City of God*. Massachusetts: Hendrickson Publishers, 2009.
- Bilgiz, Musa. *Kur'an'da İnsan Onuru*. Ankara: Fecr Yayınları, 2013.
- El-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî, *Şuabü'l-İman*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- El-Mevdudî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'an*. çev. M. Han Kayani vd. I. Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Güriz, Adnan. *Teorik Açından Mülkiyet Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1969.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- İbn-i Kesir. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa- Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *eş-Şabağâtü'l-kübrâ*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru's-sâdir, 1388/1968.
- Kıvanç, Ertop & Yetkin, Çetin. *Siyasal Düşünceler Tarihi*, İstanbul: Say Dağıtım, 1985.
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1991.
- Kur'ân Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2018.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 1997.
- Locke, John. *Second Treatise of Government*. Indiana: Hackett Publishing Company, 1980.
- Murray, Gilbert. *Five Stages of Greek Religion*. Garden City, NY.: Doubleday Publisher, 1955.
- Özçelik, Selçuk. *Anayasa Hukuku I (Umumi Esaslar)*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1984.
- Rahman, Afzalur. *Yönetici ve Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed*. çev. Talha Özkök. İstanbul: İnkılap Basım Yayım, 2008.

- Sayın, Yusuf. "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve İslam". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 26 (2015), 423-454.
- Saymen, Ferit Hakkı & Elbir, H. Kemal. *Türk Eşya Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1963.
- Şentürk, Recep. "İslâm'da Azınlık Hakları: Zimmîden Vatandaşa". *İnsan Hakları Araştırmaları*, 4/6 (2006), 43-70.
- Şentürk, Recep. "İsmet Âdemiyetledir: İnsan Haklarına Fıkhî Bakışlar". *Köprü-İnsan Hakları Özel Sayısı*, 96 (2006), 43-54.
- Şentürk, Recep. "İslâm'da İnsan Hakları: İsmet Âdemiyetledir" *Düşünce Gündem-İnsan Hakları Dosyası*, 25 (2006), 29-31.
- Şentürk, Recep, "Doğu ve Batı Medeniyetlerinde İnsan Hakları", *Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, (2014), 22-51.
- Yaran, Rahmi. "İnsan Hakları Olarak Mülkiyet Hakkı". *Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları*. İstanbul: Ensar Neşriyat. (2014), 431-445.